

H. L. A. Hart'ın Hukuk Anlayışında Gündelik Dil Felsefesinin Etkileri

The Effects of Ordinary Language Philosophy in H. L. A. Hart's Conception of Law

PINAR TÜRKMEN BİRLİK

İzmir Demokrasi University

Received: 22.01.2021 | Accepted: 23.04.2021

Abstract: H. L. Hart is one of the important legal philosophers of the twentieth century. To enlighten the conceptual bond in which the law emerged, the main issue to which Hart paid attention was that the language is “open-textured” and words (and thus the rules and concepts expressing the law) can have more than one open meaning, thus there have always been “semi-shadow” situations. Because Hart does not consider the legal concepts and the laws themselves which are the basis of legal applications to be exempt from this “semi-shadow” situation, he tries to overcome this speculative situation with the ordinary language philosophy. Therefore, our study aims to reveal how Hart's understanding of the law is shaped and its relationship with these issues within the context of “language and truth” and “language and speech acts” which can be the main opening points of the ordinary language philosophy.

Keywords: H. L. A. Hart, ordinary language philosophy, law, truth, speech acts.

Giriş

H. L. A. Hart, 20. yüzyılda modern hukuk felsefesi alanında yaptığı çalışmalar bakımından hukuk felsefesi tarihi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Doğal hukuk ile hukukî pozitivizm tartışmasında her ne kadar hukukî pozitivizmin taraftarı olarak görünse de belirtmek gerekir ki o, özellikle 1961’de yayımladığı *Concept of Law* adlı eseriyle hukuksal pozitivist anlayışa yepyeni bir yorum getirmiştir. Hart’ın hukuk felsefesi alanındaki bu yeni yorumu, onun analitik felsefenin ve özellikle gündelik dil felsefesinin tekniklerini hukuk bilimine uygulamasıyla yakından ilişkilidir. Hart’ın bu eseri, 20. yüzyıl açısından bakıldığında, dilin, dünyayı anlama ve kavrama çabamızda merkezi bir unsur haline gelmiş olmasının “hukuk” alanında kendini göstermiş iyi bir örneği olarak karşımızdadır.

Dille ilgili sözcüklerin, sosyal etkileşim ürünleri oldukları ve dünyaya dair bakış açımızı belirledikleri şeklindeki tipik yirminci yüzyıl görüşü dikkate alındığında (Demir, 2007: 91), insana ve topluma ilişkin bütün araştırma alanlarının “dil”den geçiyor olması şaşırtıcı değildir. Özellikle Wittgenstein’in ikinci dönemi ve J. L. Austin ile birlikte dilin toplumsal karakterinin ve dil kullanımının yarattığı etkenlik olanağının tartışılabilen bir konuya olduğunu bilmekteyiz. Bu iki unsurun ön plana çıkması ile dilin bir iletişim aracı olmaktan çok, toplumsal yaşamın bir biçimlendiricisi olduğu temel savı dikkate alınmaya başlandı. Çağdaş dil felsefesinde gündelik dile geçiş olarak ifade bulan bu dönem, Wittgenstein’in ikinci dönem çalışmalarıyla başlar, fakat ona genel biçimini kazandıranın da Austin olduğu bilinir (Çelebi, 2014: 75). Wittgenstein ve Austin ile birlikte konuşmanın, sadece bir durumu bildirmek ya da tanımlamak olmadığı, onun daha çok bir edim olarak ortaya çıktığı ve yine toplumsal bakımdan da neyin söylenebilir ve söylenmesi olanaklı olduğunu bağlamsallaştıran bir pratik olarak değerlendirilmeye başlandığı söylenebilir (Sancar, 1997: 105-106). Hart’ın Oxford’da bulunduğu yıllarda hem Oxford hem de Cambridge’de yürütülen dil felsefesi çalışmalarının özellikle bu ekseninde olması ve onun 1950’de Oxford felsefe çevresinde düzenlenen seminerlere bizzat katılarak bu yöndeki dil felsefesi çalışmalarına da katkıda bulunduğu göz önüne alındığında (Üye, 2014: 363), Hart’ın toplumsal yaşamın iki temel biçimlendiricisi olan dil ve hukuku birlikte düşünme gerekliliği duymuş olduğu ifade edilebilir.

Analitik felsefenin uygulama alanından etkilenen Hart’ın, gündelik dil

felsefesinin ilke ve tekniklerini hukuk alanına uygulayarak, modern hukuk kuramının haritasını çıkarmış olduğu ifade edilir (Wacks, 2017: 70). Bilindiği üzere analitik felsefenin kendisine edinmiş olduğu temel görev, felsefi sorunlarda karşımıza çıkan temel kavramların analizine yönelmektir. İşte bu geleneğin ikinci ayağını oluşturan gündelik dil felsefesi ise bu doğrultuda ayrıca kendilerinden önce görmezden gelinen ve önemsenmeyen, fakat gündelik yaşantımızda sıkça kullanılan, doğru ya da yanlış olma özelliğini doğrudan kendisinde taşımayan sözcükleri anlam sorununun ve dolaylı olarak dil ile doğruluk arasındaki ilişkinin de merkezine taşır. Bu bağlamda özellikle gündelik dil felsefecilerinin, söylemlerimize uyguladığımız doğruluk, kesinlik (vd.) ölçütlerine uymamız gerektiği yönündeki düşünceleri, dilsel anlamın ve kullanımın narin nüanslarına karşın duyarlı olmaktan geçer. Gündelik dil felsefecilerinin dilsel anlama ve kullanıma ilişkin taşıdıkları bu duyarlık, önermeler ve argümanlar ile iş gören felsefeciler ve hukukçular söz konusu olduğunda şüphesiz ki daha da büyük bir önem taşır. Gündelik dil felsefecilerinin argümanlardaki, söylemlerdeki doğruluğu ve yanlışlığı değerlendirmek üzere basit izahlardan kaçındıkları bir gerçektir. Hart, dil kullanımını insani edimlerin elzem bir parçası olarak gören gündelik dil felsefecileri ile bu noktada aynı görüşü paylaşır. Onun hukukî pozitivizme getirmiş olduğu yeni yorum ve sorgulama alanını dil felsefesine duyduğu ilgi ile açıklamak mümkündür. Hart'ın hukuk felsefesi alanındaki özgünlüğünü, Troper'in (2019: 16-19) hukuk felsefesi alanında yapmış olduğu "filozofların hukuk felsefesi" ve "hukukçuların hukuk felsefesi" ayrımında onu bunlardan birine tam anlamıyla dahil edemememizden de anlayabiliriz.

20. yüzyıl Batı felsefesi hakkında geniş bir kavrayışa sahip olan Hart, dil felsefesi yanı sıra politika felsefesi, liberalizm ve faydacılık ile de yakından ilgilenmişse de, filozofların hukuk felsefesine yaklaşımlarında genelde rastlanılması muhtemel olduğu üzere, hukuk felsefesine yaklaşımında herhangi bir felsefi doktrini hukuk ya da adalet sorunlarına aktarma kaygısı duymuş değildir. Hart ayrıca, hukukçuların hukuk felsefesine yaklaşımında olduğu gibi kendisini hukuka ilişkin her türden spekülasyondan arındırması da değildir. Hart'ın vasiyet düzenleme, şirket kurulumu ve mülkiyet nakli gibi hukuksal alandaki edim ve uygulamalarla da ilgili olduğu ve hukukçu-

ların hukuk felsefesinde bir sentez üzerinde analize öncelik verme eğilimlerinde görmeyi arzu ettiğimiz gibi bu edimler ile söz edimleri arasındaki paralellikleri gösterme ve analiz etme konusunda katkılar yaptığı bilirse de (Üye, 2014: 363), temel eseri olan *The Concept of Law* (Hukuk Kavramı) adlı eserini dikkate aldığımızda onun hukuka ilişkin her türden yapılabilecek spekülasyondan kendisini kurtarmış olduğunu ifade etmek zordur ve bunun nedeni de büyük ölçüde dildir.

The Concept of Law adlı eserinde Hart, hukuki kavramların anlamları, onları uygulama şekillerimiz ile yasal sistem ve hukuk hakkında nasıl düşündüğümüzü ortaya koymaya çalışır. Burada öncelikli olarak üzerinde durduğu konu, hukukun ortaya çıktığı ve geliştiği kavramsal bağlamın ne olduğudur. Çünkü Hart'a göre, bu konuyu anlamaksızın, hukuku tam anlamıyla kavrayabilmek mümkün değildir. Hukukun ortaya çıktığı bu kavramsal bağı aydınlatmak üzere, dil felsefesine yönelen Hart'ın dikkat yönelttiği ana konu, dilin "açık dokulu" olduğu ve sözcüklerin (ve böylece yasayı ifade eden kuralların) birden çok açık anlamının olabileceği, dolayısıyla da "yarı gölgesel" durumların her zaman var olduğudur. Bu bakımdan Hart, hukuki kavramların kendilerini de bu "yarı gölgesel" durumdan muaf görmediği için, onun taşıdığı bu spekülatif durumu, dilin farklı biçim ve çeşitlilik gösteren işlevlerinin incelenmesine yönelen ve bu özelliği ile dilin kullanımından kaynaklanabilecek tüm sorunları teşhis etmeye muktedir görünen dil felsefesi ile aşmayı dener (Hart, 1983: 2-3).

Hart'ın bu uğraşında, analitik felsefe içinde kendini gösteren ikinci bir gelenek olan "gündelik dil felsefesi"nden ve özellikle de Wittgenstein ile J. L. Austin'i temele aldığı ve onlardan faydalandığı görülür. Hatta Hart'ın 1950'lerde Oxford'ta katıldığı felsefe seminerlerinde J. L. Austin ile tanıştıkları ve birbirlerini etkiledikleri de bilinir. Hart'ın bu seminer dizilerinde, hukuk alanındaki dil kullanımlarından örnekler vermek suretiyle, J. L. Austin'i dilsel edimlerin kendisini incelemeye ve onu *How To Do The Things With Words* (Söylemek ve Yapmak) adlı eseri kaleme almaya ittiği söylenmektedir (Üye, 2014: 363). Burada karşılıklı bir etkileşim olduğunu görmek gerekir. Ancak biz, Hart'ın bu bağlamla ilişkisi çerçevesinde bize nasıl bir "hukuk" anlayışı sunmakta olduğunu soruşturmaya yöneleceğiz. Dolayısıyla çalışmamız, gündelik dil felsefesinin ayırt edici noktalarını ortaya koyan,

“dil ve doğruluk” ile “dil ve söz edimleri (speech acts)” konuları doğrultusunda, Hart'ın hukuk anlayışının nasıl şekillendiğini ve bu konularla olan ilişkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır da diyebiliriz.

“Doğruluk” kavramının hayati derecede önemli bir konu olarak belirdiği alanlardan biri de şüphesiz ki hukuk olmuştur. Hukuk, en temelde toplumsal hayatın düzenlenmesi ile ilgilidir. Ancak kural ve yasalarımız dilin dolayımıdadır ve sözcüklerin çok anlamlılığından payına düşeni almaktadır. Hukukta “yarı gölgesel” durumların oluşmasına yol açan bu durumu bertaraf edilmesi ve sözcüklerin (kural ve yasaların) vakaya uygun düşüp düşmediğinin tam olarak ortaya konulması gerekir. Bu noktada Hart'ın önerisi, argümantasyona yönelik akıl yürütmede sıradan doğruluk ve kesinlik ölçütlerine uymanın yanı sıra, dilsel anlamın ve kullanımın narin nüanslarına karşı da duyarlı olmayı da kapsar. Hart'ın *The Concept of Law*'da dilin taşıdığı özellikleri ve onun “doğruluk” ile kurduğu ilişkiyi göz önünde tutarak hukuku incelemeye koyulması bunun en açık kanıtıdır. Bunda ise şüphesiz, gündelik dil felsefesinin dil ve doğruluk konusundaki yaklaşımı ve dil ve söz edimleri arasında kurmuş olduğu ilişki belirleyici olmuştur.

Hukuk, Dil ve Doğruluk Üzerine

Gündelik dil felsefecileri, felsefi sorunlara ilişkin olarak onların kavramsal çerçevelerinin ayrıntılı bir biçimde analiz edilmesini önerirken, bunun gündelik dil içinde kalınarak yapılmasını salık verirler. Ancak gündelik dil felsefecileri, anlamın sebatkâr, ayrıntılı, formel değil, tasvirî bir analiz yoluyla aydınlatılabileceği düşüncesinde olduklarından, günlük hayatta kullanılan dilin kendisine dikkat yöneltmişlerdir (Carrilho'dan akt. Altınörs, 2019: 86). Dolayısıyla onların dil felsefelerindeki ana ilgilerini sözcüklerin farklı kullanım şekilleri ile onların farklı bağlamlarda farklı anlamlar yüklenbilme özellikleri oluşturmuştur. Sözcüklerin bu konumundan hareket eden anlayışın en önemli temsilcileri olan Wittgenstein ve J. L. Austin'in her türden genel ve kapsamlı olan doğruluk iddialarına karşı çıkmış olmaları şaşırtıcı değildir.

Tractatus'taki ideal dil düşüncesini, *Felsefi Soruşturmalara* karşılık gelen ikinci dönemi itibarıyla terk eden Wittgenstein, idealin dilde aranmasının temel bir yanılgı olduğu düşüncesine ulaşır. Wittgenstein varsayımsal şey-

lerin dil incelemesinde yeri olmadığını düşündüğünden kaynağını felsefi sorunlardan alan betimlemelerin açıklamaların yerini alması gerektiğini düşünür. Ona göre felsefi sorunların deneysel olmayıp, dilin işleyişi üzerinden anlaşılabilir olmaları, onların çözümünün de halihazırdaki dilin araçlarının doğru bir biçimde biraraya getirilmesiyle çözülebileceğini ortaya koymuştur. Wittgenstein'a (2009: 52) göre, felsefe de bu anlamda dilin araç ve kaynakları aracılığıyla anlama yetimizi büyülemesine karşı verdiğimiz bir mücadeleyi ifade edecektir. Buna göre, öz ve mahiyetini anlamaya çalıştığımız konu ya da sözcük her ne ise (bilgi, varlık, nesne, hukuk vb.), yapılması gereken şey, gündelik yaşantımızda onu nasıl ve ne şekilde kullandığımızı anlamaya çalışmak olmalıdır. Wittgenstein bu anlayışı doğrultusunda bir sözcüğün anlamının dilin ötesine geçmeyi denemeden, sadece onun kullanılmakta olduğu özel koşulların ve bağlamın dikkate alınmasıyla aranması gerektiğine dikkat çeker. Filozofların düştüğü büyük yanılgıyı, onların sözcüklere ilişkin arayışlarında dilin gündelik kullanımını değiştirme gayretlerinde gören Wittgenstein (2009: 164) için, bu yanılgıdan kurtulabilmek için öncelikle dil hakkında konuştuğumuzda aslında gündelik dil hakkında konuştuğumuzu anlamak gerekir (Wittgenstein, 2009: 54). Böylece Wittgenstein'da anlamın kullanıma indirgenmesi ile şeylere anlam verenin sözcükler olmadığı, aksine sözcükler aracılığıyla şeylere anlam verenin insan olduğu da ortaya çıkmış olur. Anlamın kullanıma indirgenmesiyle de "linguistik belirsizlik" önemli bir konu olarak kendisini ortaya koymuş olur.

Dildeki kullanım tarzının sözcüğün anlamını belirliyor olduğu düşüncesini Wittgenstein "hayat formları" kavramı ile açıklar. Bir sözcüğün anlamını, onun anlamını kuşatan ve belirleyen faaliyetlerde, yani hayat formlarında araması Wittgenstein'ın dilin kullanım tarzını, sosyal aktörü, sosyal hayatı, gündelik yaşam ve dili merkeze almasıyla sonuçlanır.

Frege, Ayer, Russell ve kendisinin ilk dönemi sonrasında Wittgenstein, böylece ikinci dönemiyle birlikte analitik felsefe geleneğinde dil, dünya ve doğruluk ilişkisini böylece dil temeline yerleştirmiş olur. Wittgenstein'ın dil, dünya ve doğruluk hakkındaki ilişkiyi kullanım zemininden hareketle açıklaması analitik felsefe geleneği içerisinde yeni bir aşamayı temsil eder. Analitik felsefenin kendi içerisinde geçirmiş olduğu bu değişimin Wittgenstein'dan sonraki aşamasını ise Austin tamamlamış görünür.

Amaçlarının genelliği düzeyinde de bakıldığında, Wittgenstein'in konsepsiyonları, Austin'in idelerine en yakın olandır.

Dil kullanımını insani edimlerin önemli bir parçası olarak gören ve dil çalışmalarının felsefi uğraşlara yardımcı ve hatta birçok başlık için de zorunlu bir ön koşul olduğunu düşünen Austin (Longworth'den akt. Lee, 2019:145), Aristoteles'ten bu yana günümüze uzanan dilin uyulaşmsallığı düşüncesini benimser. Wittgenstein'in da bir anlamda "hayat formları" kavramıyla sürdürdüğünü gördüğümüz bu görüşü, Austin'in söz-eylem ilişkisini tesis etmek suretiyle nihai sonuçlarına ulaştırdığı görülür.

Austin etikten, siyasete ve hukuka her türden kuramsal çerçevenin dil-eylem bağıntısı temelinde analiz edilmesi ve kurulması gerektiğini düşünür. Austin'e göre, bu türden kuramsal çerçevelerin kapsamı içerisine giren önerme veya argümanların doğruluk kriterlerini belirleyen ana etmen, söylemlerimize uygulayacağımız sıradan doğruluk ve kesinlik ölçütleridir. Bununla birlikte Austin, aynı zamanda dilsel anlam ve kullanımın narin nüanslarına da dikkat edilmesi gerektiğini düşünür (Austin, 1962: 20-32).

Austin'e göre dil, bildirişim amacı doğrultusunda her ne kadar yetkinmiş gibi görünse de, birtakım karmaşık durumlar karşısında bazı istisnai yaklaşımları dikkate almayı da gerektirir (Austin, 1979: 129-130). Çünkü Austin'e göre, bir söylemde bulunurken yaptığımız şey, farklı gerekçelerden ötürü, buradaki ifadelerimizi farklı şekillerde, farklı niyet ve amaçlarla dile getirmekten ibarettir. Bunlar, söylemde bulunmanın çeşitli başarı dereceleri ve boyutlarıyla ilgilidir. Bu bağlamda Austin, ifadelerimiz konusunda iki noktanın önemini vurgular: Öncelikle ifadelerimiz içerisinde geçecek sözcükleri kullanırken onların doğruluklarından emin olmak üzere, herkesçe kabul görmüş olan "basit terimler"e yönelmemiz gereklidir. Çünkü bu Austin'e göre, en azından bir ifadenin bir şeye uygulanabilip uygulanamayacağı konusunda bize temel bir fikir verebilecek olan en basit ilkedir (Austin, 1979: 181-182). Ayrıca bize, dilin bize kurduğu tuzaklardan uzak durma konusunda da yardımcı olacaktır. Çünkü dil, bazı karmaşık durumlar karşısında, özellikle de karşılıklı konuşma esnasında bizi ummadığımız bir anlam labirentinin içerisine sokma konusunda oldukça elverişlidir.

Bu durum karşısında Austin'in önerileri oldukça açıktır. Öncelikle eksikliklere sahip ve bir o kadar da keyfiliklere açık olan sözcükleri, olgular-

miş ya da şeylermiş gibi düşünmekten vazgeçmeliyiz. Sözcüklerin keyfiliklerinin ve eksikliklerinin farkında olarak, yine de sözcüklerin doğal seleksiyondan geçerek bize varmış olan ve dolayısıyla da anlamsal olarak üzerlerinde daha fazla anlaşılmalı olanları kullanmaya özen göstermeliyiz (Austin, 1979: 181-182). Bu bakımlardan, Austin'e göre, bir konu hakkında konuşurken ya da felsefe yapmaya çalışırken o konunun kavramsal çerçevesi ile bu kavramsal çerçevenin kullanımının detaylı bir incelemesini yapmak gerekmektedir. Austin'e göre hukuk için de geçerli olacak bu görüş, nitekim Hart için de temel bir çıkış noktası olarak iş görür. Nitekim unutulmamalıdır ki, dil üzerine girişilecek olan bu incelemenin Austin için asıl önemi, onun felsefede veya bilimde kuramlaştırmaya bir ön hazırlık olarak bir temel oluşturmasıyla ilgilidir ve işte onun bu temel önemi, Hart tarafından da doğru bir şekilde anlaşılmalı ve hukuka uygulanmıştır.

Gündelik dil felsefesinin ayırt edici noktalarından biri olan “dil ve doğruluk” ilişkisine geri dönecek olursak, Austin öncelikle bu ilişki bağlamında bir ifadenin doğru mu yanlış mı olduğu ya da doğru veya yanlış olabilecek bir şeyin üretimini mi içerdiği konularında dilsel üretimde, yani ifade etme esnasında kullandığımız dilsel ifadelerin veya hakkında konuşulan olguların tek belirleyici olmadığını düşünür. Bir başka ifade ile Austin'in sorduğu soru şudur: “dil parçaları, yani ifade etmede kullanılan sözcükler, özellikle de konuşma sırasında hangi söylemde bulunduğumuzu ve dolayısıyla bu söylemin, olgularla bağlantılı olarak, doğru olup olmadığını belirleyebilecek özelliklere sahip midir? (Longworth'tan akt. Lee, 2019:151)” Şu ana dek aktardıklarımızdan hareketle, Austin'in bu soruya öncelikle, bir cümlenin farklı ortamlarda farklı söylemler için kullanılabilir olmasından ötürü olumlu bir yanıt veremeyeceği ortadadır. Cümlelerin kendi başlarına ne doğru ne de yanlış olabileceğini düşünen Austin, analitik cümleleri bir kenara koyduğumuzda, doğruluk ve yanlışlık meselesinin, cümlenin ne olduğundan ve anlamından bağımsız olarak, ne de genel bir şekilde dillendirdiği durumlar ile bağlantılı olduğunu düşünür (Austin, 1962: 110-111). Dolayısıyla Austin'e göre, bir cümlenin bizatihi kendisinin doğru ya da yanlış olması söz konusu değildir; söz konusu olan, cümlenin farklı durumlar ve amaçlar içerisinde farklı doğruluk değerleri alabildiğidir. Nitekim Austin'e göre, “Fransa altıgendir.” gibi son derece anlamlı bir cümle bile bakıldığında kaba

bir betimleme olmakla birlikte, bir üst düzey general için muhtemelen yeterince iyi bir betimlemeyken bir coğrafyacı için öyle olmadığı gözetildiğinde, onun doğru veya yanlış bir betimleme olarak değerlendirilmesinin oldukça güç olduğu dikkate alınmalıdır (Austin, 1962: 143). Austin özellikle de sözcükler ile iş gören felsefe yapma etkinliği ve kuramsal etkinlikler söz konusu olduğunda, bu tarz güçlüklerin üstesinden gelmek ve kullanılan sözcüklerin bizi tam anlamıyla yüz üstü bırakmasından kaçınmak için, o halde hem sözcüklerin en genel kabul görmüş basit hallerine yönelmemiz hem de onların doğruluk ve yanlışlık beyanlarının gerisinde bulunan amaç ve niyetleri gözden geçirmemiz ve dikkate almamız konusunda bizi uyarmaktadır.

Bu uyarıları dikkate alarak, hukuka uygulayan kişi H. L. A. Hart olmuştur. Hart, hukukun ve onun doğasının ne olduğunu serimleme çabasının, kesin tanımlamalar veren ve sınırlar çeken bir yaklaşımla sonuçlanmayacağına farkındadır. Bu bağlamda Hart, Austin'i referans göstererek, hukuki kavramlar için biçilmiş kesin tanımlamaları eleştirmekte ve hukuksal açıdan doğru yargılamalara varabilmek için kavramlardan, sözcüklerden ziyade hakkında konuşulan gerçekliğin temele alınması gerektiğine dikkat çeker (Hart, 1997:14). Gündelik dil felsefesinin hukuk felsefesi açısından önemli kazanımları beraberinde getiren bir felsefe disiplini olduğunu düşünen Hart, özellikle Wittgenstein ve Austin'in dilin yapısı hakkındaki açıklamalarını hukuku ve ona ilişkin olan kavramları düşünme şeklinde merkeze almaktadır. Hart, örneğin "hak sahibi olmak nedir? Bir Şirket veya borç nedir?" gibi hukuka ilişkin temel sorular dahi söz konusu olduğunda, hukukun ortaya çıktığı ve geliştiği bağlamı anlamadığımız sürece, onu tam olarak kavrayamayacağımız iddiasındadır (Wacks, 2017: 70). Dilin açık dokulu olduğunu ve hukukun ve ona ilişkin kavramların da bundan nasibini aldığını düşünen Hart, Wittgenstein'i temele alarak bir sözcüğün kullanım ve uygulama olanaklarının hemen hepsinin kurallarla sınırlandırılmış olmadığına dikkat çeker (Hart, 1983: 274-275). Bu Hart için, hukukun kullandığı sözcüklerin/kavramların ve dolayısıyla da bunlar aracılığıyla ortaya konulan kural ve yasaların da birden çok açık anlamının olabileceği ve dolayısıyla da söz konusu sözcüklerin vakaya uygun düşüp düşmediğinin belli olmadığı bazı "yarı gölgesel" durumların her zaman olabileceği anlamına gelir. Sosyal durum ve ilişkiler ile ilgili olan pek çok kavramın hukuk alanında da kullanıldığına dikkat çeken Hart, hukukun kavramsal çerçevesi içerisine giren

her sözcüğün öncelikle dile getirilmiş oldukları hali ile standartlaşmış kullanımlarına ve sonrasında ne türden amaç ve niyetler çerçevesinde hangi ortamda kullanıldıklarına bakılması gerektiğini ifade eder (Hart, 1997: vi). Örneğin, Hart'a göre hukukun ne olduğunu tartışmak üzere öncelikle bu kavramın standartlaşmış unsurlarına işaret eden kavramlara denk gelen kural, mahkeme, yasama organı gibi kavramların standart hallerini incelemek gerekir; çünkü hukuk tarafından yaratılmakta olan bu kavramlar sayesinde onun tanımı hakkında konuşabilmek üzere basit bir harita edinebiliriz. Tanımın yalnızca, "bir sözcüğün anlamını dildeki anlamına geri giderek belirtme ile veya bir sözcüğün anlamını bilinen başka bir sözcükle belirtme" (Işıқтаç, 2003: 81) ile ilgisi olduğunu düşünsek de, bunun tanımlanan ifadenin, hukuk alanında da oldukça sık rastlanıldığı üzere, mevcut kullanımlardan sadece birini simgelediği durumlarda yanıltıcı olabileceğini gözetmek gerekir (Ceylan, 2012: 81). Nitekim Hart da bir sözcüğe ilişkin verili bir tanımın, hem sözcüklerin gündelik hayattaki sıradan kullanımları hakkında hem de onların kullanımları aracılığı ile işaret edilmek istenen nesnelere hakkında bilgi sağlaması bakımından, en azından bu sözcüğün ilişkili olduğu nesne türünü belirlemede bize yardımcı olabileceği kanaatinde olsa da, sadece sözcüklerin tanımlamalar çerçevesindeki anlamları üzerinde durmayı, ilişkili oldukları gerçeklerin de gözetilmesi gerektiği konusunda en az Austin kadar ısrarcıdır. Nitekim Hart (2020: 14), yetkin bir hukuk tanımının yapılabileceği kanaatinde bile değildir; çünkü bu tanımın doyuruculuğuna hükmetmek için kullanılacak ölçütler hakkında bile oldukça az şey bilmekteyizdir. Hukukun ve ona ilişkin kavramların kişileri ve süreçleri doğrudan işaret etmeyen yapıları, onların tanımlayıcı bir karakterde olmadığını da bizlere gösterir (Hart, 1983: 32). Bu türden, yani hukuka ilişkin kavramların yaşadığımız dünyada net bir karşılıklarının, yani açık bir tanımlamalarının bulunmayışı ve dolayısıyla da gündelik dilde onlara ilişkin doğrudan atıflarda bulunamamak, sıradan dilin sahip olduğu basit terimler ile bu kavramları açıklayabilmeyi de güçleştirir. Nitekim hukuki kavramlar söz konusu olduğunda bu soyut kavramların, gerçek dünyada atıf yoluyla doğrudan bilinmesini mümkün kılan somut bir gerçekliklerinin, düşünülebilen ya da hayal edilebilen bir somut karşılıklarının bulunmadığı açıktır. Hart'a göre, örneğin "hak ne demektir?" sorusu, özü itibarıyla hak kavramının neye atıfta bulunduğunu sorgulamak üzere ortaya konulmuş beyhude bir

sorudur; bu yanılgıdan sakınmak için yapılabilecek tek şey, böylesi bir atfın mümkün olmadığını görmek ve bu türden kavramları karşıladıkları işlevler ve içinde yer aldıkları bütünle ilişkisi çerçevesinde çözümlemektir (Hart, 1983: 21-36). Nitekim Hart, gündelik dildeki sözcüklerle kıyaslandıklarında, hukuk kavramları ile olgusal gerçeklik arasındaki bağlantının daha karmaşık olan yapısını dikkate almak gerektiğini düşünür ve hukuk kavramlarının Bentham'ın ortaya koyduğu alternatif bir analiz yöntemi ile çözümlenmesini önerir. Bu bağlamda Hart'ın Benthamcı önerisi, hukuka ilişkin olan kavram/sözcüklerin tek başlarına yüklendiği anlamlara bakmaktansa, onların bir hukuk sistemi içerisinde kullanılırken hangi işlevi ortaya koyduklarına bakmayı içerir (Ceylan, 2012: 82).

Böylesi bir yaklaşım tarzı, hukuka ilişkin hak ve ödev gibi temel kavramların sözcük anlamı üzerindeki bir analiz çabasıydansa, onların karşıladıkları işlevler açısından değerlendirilmeleri gerektiğine dikkat çeker. Ancak Hart, “hukuk nedir?” sorusunun, hukuka ilişkin çerçevenin genişliği, yani bu kavramın buyruklar, ahlaki yükümlülükler ve ona ait kurallar ile ilişkisi düşünüldüğünde ve hatta bunlara bir de “pozitivizm” ile “doğal hukuk” gibi görkemli fakat belirsiz sözcüklerin kullanılması da dahil edildiğinde, bu çabanın dahi yetersiz kalacağını farkındadır. Dolayısıyla Hart hukuku tanımlamaktan ziyade, bir hukuk sistemi içerisinde onun “olmazsa olmazlarını” ortaya çıkarmayı tercih etmiş görünür (Ceylan, 2012: 82). Hukuka ilişkin “olmazsa olmaz”ın, onun kapsamı içerisindeki kuralların doğruluğu ve yine bu kuralların doğru kullanımı ile ilgili olduğu açıktır. Hart'ın hukuk anlayışının, örf ve adet kuralları, çok sayıda mahkeme kararı ve dağınık haldeki çeşitli kurallardan, kanunlardan oluşan ve esas itibarıyla de yazılı olmayıp uygulamaya dayanan bir niteliğe sahip olan, Anglo- Sakson (Common Law) sistemi içinde şekillendiği dikkate alındığında, “dil ve doğruluk” ilişkisi kapsamında daha duyarlı davranmış olmasının nedenini anlayabiliriz. Zaten özü itibarıyla yazılı olmayıp uygulamaya dayanan bir hukuk sistemi içerisinde, söz konusu kuralların hem oluşturulmasında hem de uygulanmasında, onu meydana getiren kavramsal çerçevenin hangi işlevi, ne amaçla ortaya koymakta olduğu hukuku hukuk yapan şeyin tam da kendisi ile ilgilidir.

Öte yandan yine mahkemenin önünde verilen ifadeleri de dikkate al-

dığımızda ve onların bazen abartılı, belirsiz, yanıltıcı, üstünkörü veya cecurca yapılabildiklerini bildiğimizden, bu tür söylemlerin “doğru ve yanlışlığı” konusunda karar vermenin güç olacağı da ortadadır. İşte Hart’ın, bir ifadeyi içeren bir cümlenin mevcut durumdaki doğru veya yanlışlığına karar verirken dilsel anlamın ve kullanımın narin nüanslarına karşı duyarlı olmamız yönündeki talebi aslında tam da bununla ilişkilidir. Bazen söylemlerin basit terimlerle “doğru ya da yanlış” olduklarına karar vermenin güç olduğunun farkında olan Hart, bu noktada J. L. Austin’e referansla, ifadelerin olguları hangi gereklilikler, hangi şekil, amaç ve niyetler çerçevesinde ortaya koyduğuna dikkat edilmesi gerektiğini ileri sürer (Hart, 1997: 14). Bu da bize, Hart’ta hukuksal akıl yürütmenin “dil ve doğruluk” eksenindeki açılımı hakkında net bir bilgi verir.

Öte yandan, dilde verili olan anlamlarıyla cümlelerin, doğruluk değerlerini belirlemede olgular ile örtüşmemelerinin bir diğer nedeni de bir cümlenin farklı farklı dilsel edimlerin icrasında kullanılabilmesi ile ilgilidir. Dolayısıyla da Hart’ın gündelik dil felsefesi kapsamında bir diğer ilgisi de “dil ve söz edimleri”ne yöneliktir. Hart’ın bu ilgisi, onun hukuku toplumsal kurallar olarak ele alma çabasıyla da yakından ilişkilidir.

Hukuk, Dil ve Söz Edimleri Üzerine

Kullanmakta olduğumuz beyanlar çoğunlukla doğru veya yanlış olarak nitelendirilmeye müsait olsalar da, birtakım dilsel edimlerin bu tür bir sınıflamaya dahil edilememekte olduğunu da bilmekteyiz. Kaldı ki, bir beyanda bulunurken doğru veya yanlış olarak değerlendirilebilir şeyler üretmemiz de gerekmez. Bir beyanda kullandığımız cümlelerin verili anlamları ile, doğruluk değerlerini belirlemede olgular ile örtüşmemelerinin bir nedeni de işte bununla yani, bir cümlenin farklı farklı dilsel edimlerin icrasında kullanılabilmeleri ile ilgilidir. Longworth’a göre gündelik dil felsefesi bağlamında (Akt. Lee, 2019: 155), bunun iki temel nedeni vardır: “İlki, bir cümlenin bir ortamda, bir beyanda bulunmak için kullanılıp kullanılmadığı cümlenin anlamından daha fazlasına bağlıdır; ikincisi, cümlelerin beyanda bulunmak dışındaki diğer dilsel edimler için kullanımları uygun bir şekilde doğru veya yanlış olarak değerlendirilemez.”

İlk kez 1955’te *William James Konferanslar*’ında ve sonrasında da *How to do Things with Words* adlı eserinde Austin’in dilsel edimler kapsamında

yapmış olduğu bu ayrım, “icra edici” ve “saptayıcı” (performatif ve constatif) ayrımıdır. Bu ayrım, doğru ya da yanlış oldukları söylenemeyecek ve bununla birlikte anlamdan yoksun olmayan cümlelerin varlığına dikkat çeker. Böylece Austin, sonuçlar üreten ve doğruluk-yanlışlık dikotomisinden kendisini kurtaran -icra edici- beyanlar ile olgulara referans yapan ve doğruluk/yanlışlık terimleriyle karakterize edilebilecek -saptayıcı- beyanlar arasında bir ayrım tesis etmiştir (Altınörs, 2019: 90). Görülebileceği gibi Austin’in “icra ediciler” (performatives) diye adlandırmış olduğu beyanlar, her ne kadar mantıkçı-pozitivistlerin “doğrulanabilirlik” ilkeleri ile uyuşmasalar da, anlamlı dilsel ifadeler olarak durmaktadırlar. Onların temel özelliği, beyan edilmeleri yoluyla birtakım fiillerin işlenmesini sağlamalarıdır. Söz verme, ant içme, bir bebeğe ad verme, baş sağlığı dileme, bir sözleşmenin şartlarını (altını imzalayarak) kabul etme, vb. beyanlar en temel icra edici örnekler olarak karşımızdadır (Altınörs, 2020: 242-243). Austin’in bu ayrımında icra edicilere atfetmiş olduğu anlam, Austin’in ünlü deyişinde kendini en açık hali ile ortaya koyar: “Bir şey söylemek bir şey yapmaktır”. İcra edicilerin her şeyden önce, belli ifadeler aracılığıyla, sosyal konvansiyonlara uygun bir şekilde yüklenmiş oldukları görev, dünyayı betimlemek değil, onda belli başlı değişiklikler meydana getirebilmektir. Örneğin, bir konu hakkında ant içtiğimizde, yaptığımız şey olan biteni anlatmak, betimlemek ya da tanımlamak değil, bu ifadeyi kullanmak suretiyle ahlaki bir yükümlülüğü üstlenmektir.

Bu noktada Hart’ın hukuki eylem teorisinin, Austin’in ortaya koyduğu icra ediciler kapsamındaki dilsel edimler ile olan yakın teması bir kez daha gün yüzüne çıkmış olur. Austin, icra edici beyanlarda hedeflenen fiillerin işlenmesinin bazı “yerindelik” koşullarına bağlaması ile Hart’ın sözleşmeye girme, tek taraflı irade beyanında bulunma, vasiyet düzenleme ve yasa yapma gibi hukuksal bir sistem içerisinde gerçekleşen eylemlerde belli bir aktörün hukuki yetki kullanmakta olduğuna dikkat çekerek, bu yetkilerin dayanağı olarak onları sağlayan kurallara işaret etmesi arasında önemli bir benzerlik vardır. Austin’in (2020: 21-22) söylenilen sözlerin kendisinden beklenen sonucu yaratması için “yerindelik koşulları” olarak ifade ettiği, “Ortada, belli bir uyuşmsal etkisi olan, kabul görmüş belli uyuşmsal işlem olmalıdır; koşullar ve kişiler, işlem için uygun koşullar ve kişiler olmalıdır; işlemin tarafları, işlemi doğru ve eksiksiz bir biçimde yerine getirmelidir,

işlemin belirttiği duygulara, düşüncelere, yönelimlere sahip olmalı ve sonunda, yapma yöneliminde oldukları şeyi gerçekten yapmalıdır.” gibi kurallar, Hart’da belli bir aktörün hukuki yetki kullanırken uyması gerektiği kurallar ile büyük benzerlik taşır. Çünkü Hart için de eylemin geçerli bir sonuç ortaya koyabilmesi tamamıyla bu tür kurallara uymakla ilgilidir. Hukukî yetkilerin dayanağı durumundaki bu kurallar Hart’a göre, gerçekleştirilen bir eylemin hukukî açıdan sorunsuz sonuçlar ortaya koyabilmesi için, bu eylemin taşınması gereken özellikleri ve kim tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğini ortaya koymak durumundadır. Bu noktada Hart, “yetki veren” kurallar ile “görev yükleyen” kurallar arasında da zorunlu bir ayrıma gider. Çünkü ona göre, yetki vermekle ilgili olan bu kurallar, eylemin taşınması gerektiği koşullar yerine getirildiğinde, kendiliğinden bir yükümlülük de doğurmaktadır. Bu söz konusu yükümlülük, bireyi kendi eylemiyle ilgili olarak “yükümlülük sahibi” de kılar. Böylece Hart’ın teorisinde yetki veren kurallar ile görev yükleyen kurallar birbirine bağlanmış olur ve bunlar “birincil ve ikincil kuralların birliği” olarak “yükümlülük sahibi” olma bağlamında onun teorisinin merkezi konuları haline gelir (Üye, 2014: 366).

Böylece Hart, görevler ve yükümlülükler arasındaki ilişkiyi de ortaya koyduktan sonra, John Austin’in emirler olarak kurallar anlayışını ve kuralların sadece dıştan gözlemlenebilen aktiviteler veya alışkanlıktan ibaret fenomenler olduğu düşüncesini reddeder. Austin’in yükümlü kılmakla ilgili olan kurallarının, açık şiddet tehlikesini kapsadığını düşünür. İnsani sınırların bir sonucu olarak, tüm toplumlarda yükümlülük kuralları için bir gereklilik olduğunu düşünen Hart, bu kurallardan yetki veren birincil kuralların sadece ilkel toplumlarda gözlemlenen yükümlülük dayatan kurallar ile sınırlı olduğunu düşünür. Oysa modern toplumlar ona göre daha çok, görev yükleyen ikincil kurallar olarak değişim, yargılama ve tanıma kurallarıyla ilgilidir. Çünkü Hart’a göre, gelişmiş toplumlar hukukî anlamda daha çok bu söz konusu birincil kuralların değiştirilmesi, kural ihlallerinin nasıl yargılanacağı ve hangi kuralların gerçekten yükümlülük kuralları olduğunu tespit etmek ile ilgilidirler (Wacks, 2017:72). Dolayısıyla birincil kurallar ile kıyaslandıklarında, ikincil kuralların genel anlamda yükümlülükler dayatmadığını ifade edebiliriz. Daha çok görev yükleme ile ilgili olan ve bireyleri “yükümlülük sahibi” kılan bu ikincil kurallar Hart için, bir toplumun üyelerinin söz konusu kuralı algılamasındaki tutumu ortaya koymasından bakımından

oldukça değerlidir. Hart, genel anlamda bireyleri yükümlülük sahibi kıldığını düşündüğü bu ikincil kuralları, hukukun toplumsal boyutu olarak belirler. Hukukun toplumsal boyutu olarak bu ikincil kurallar, J. L. Austin'in yerindelik koşullarında olduğu gibi, “uylaşımsal” etkinin ağırlığının hissedildiği kuralları ifade ettiğinden, Hart'ın hukuku toplumsal kuralların bütünü olarak belirlemesinin de temelinde durur.

Sonuç

Dünyayı anlama ve tasarlama tarzımızın en önemli aracı olan dil, Hart'ın hukuk teorisi ile birlikte toplumun düzenlenmesi ve sosyal gerçekliğin kavranması hususunda da önemli bir görev üstlenir. Hukuktaki kavram ve yasaların da çok anlamlılığına dikkat çeken Hart, söz konusu sözcüğün vakaya uygun düşüp düşmediğinin belli olmadığı “yarı gölgesel” durumları aşmak üzere, “gündelik dil felsefesi”nden faydalanır ve sözcüklerde bulunan çekirdek anlamın kendisine yönelir. Hart'a göre, bireysel kullanımlarda sözcük her ne kadar birtakım farklılıkları kendisinde barındırır da, bu farklılıkların arkasında onun ortak olan bir kullanım şekline, yani standart bir yapısına ulaşmak yine de mümkündür. Bu bakımdan Hart'a göre de, hukukta, yani sosyal gerçeklikte de varılmak istenen bir doğru varsa, kullanılan kavramların (dil) ve onun kullanımının detaylı bir incelemesini yapmak ve dilsel anlam ile kullanımın narin nüanslarını dikkate almak gerekir. Çünkü Hart için, dil ve doğruluk ilişkisi sosyal gerçekliğin doğru kavranması ve uygulanması bağlamında da hayati bir önem taşır. Gündelik dil felsefesinin “bir şey söylemenin bir şey yapmak anlamına geldiği” şeklindeki temel tezini kabul eden Hart, böylece aslında sözcükler ile ilgilenmenin hayatın kendisiyle ilgilenmek olduğunu da bizlere göstermiş olur.

Hart, sözcüklerin her zaman betimlemek ile ilgili olmadığını, bazı ifadelerin temel doğruluk ve yanlışlık standartlarına göre doğru veya yanlış olarak konumlandırılmasalar da, insanda ahlaki yükümlülük yaratmaları açısından değerlendirildiklerinde bu edimsel kullanımlarının hukuk açısından da oldukça önemli olduğunu düşünür ve Austin'in dilsel edimler kapsamında yapmış olduğu icra ediciler ile saptayıcılar ayrımını kabul ederek, hukuksal ifadelere bir de bu açıdan bakmaya girişir. Bu çabası sonucunda Hart, gündelik dil felsefesinin bu temel ayrımı çerçevesinde, hukukta yü-

kümlü kılınmak ile yükümlülük sahibi olmak arasında nasıl bir fark bulunduğunu açık kılar. Böylece Hart, gelişmiş toplumlarda hukukun daha çok uyuşmsal bir özelliğe sahip olan “yükümlülük sahibi kılan” toplumsal kurallardan müteşekkil olduğunu da ortaya koymuş olur.

Hart'ın hukuku ele alırken bir yöntem olarak “gündelik dil felsefesine” yönelmiş olması, onu hukuka yaklaşımda iki temel anlayış olarak beliren doğal hukuk ve pozitif hukuk karşısında bambaşka bir alternatif olarak konular. Hukuka yönelik bu alternatif yaklaşımı ile Hart, hukukun dile ilişkin problemlerden bağımsız bir şekilde ele alınamayacağını ve “dil”in toplumsal düzenin sağlanmasındaki rolünü açıkça göstermiştir. Dolayısıyla Hart, bugün bizi hukuku olduğu kadar, dil felsefesinin önem ve işlevini de yeniden düşünmemiz konusunda motive eden ayrıcalıklı bir yer ve öneme de sahiptir.

Kaynaklar

- Altınörs, A. (2020). *Dil Felsefesi Tartışmaları, Platon'dan Chomsky'ye*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Austin, J. L. (1962). *Sense and Sensibilia*. (Ed. G. J. Warnock). Oxford: Oxford University Press.
- Austin, J. L. (1979). *Philosophical Papers*. 3rd Edition. Oxford: Clarendon Press.
- Austin, J. L. (2020). *Söylemek ve Yapmak, (Harvard Üniversitesi 1955 William James Dersleri)*. (Çev. L. Aysever). İstanbul: Metis Yayınları.
- Carrilho, M. M. (2019). Pragmatik ya da Dil Yoluyla Eylem. *Söz Edimleri, Seçilmiş Yazılar*. (Çev. & Der. A. Altınörs). İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 81-108.
- Ceylan, Ş. Ş. (2012). H. L. a. Hart'ın Yaklaşımıyla Hukuk Kavramı. *HFSA Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi*. (Der. H. Ökçesiz, G. Uygur, S. Üye). İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları, 79-86.
- Çelebi, V. (2014). Gündelik Dil Felsefesi ve Austin'in Söz Edimleri Kuramı. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*. 4(1), 73-90.
- Demir, G. Y. (2007). *Sosyal Bir Fenomen Olarak Dilin Belirsizliği*. İstanbul: Paradigma.
- Hart, H. L. A. (1983). Introduction. *Essays in Jurisprudence and Philosophy*. Clarendon: Oxford.
- Hart, H. L. A. (1997). *The Concept of Law*. 2nd Edition. Oxford: Oxford University

Press.

Hart, H. L. A. (2020). *Hukuk, Özgürlük ve Ablak*. (Çev. E. Öz). İstanbul: Isık Yayınları.

Işıқтаç, Y. (2003). *Hukuk Metodolojisi*. İstanbul: Filiz.

Longworth, G. (2019). Austin. *Dil Felsefesi*. (Der. B. Lee). Ankara: Ayrıntı Basımevi, 144-167.

Sancar, S. (2014). *İdeolojinin Serüveni, Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme*. Ankara: İmge Kitabevi.

Troper, M. (2019). *Hukuk Felsefesi*. Ankara: Dost Kitabevi.

Üye, S. (2014). Gündelik Dil Felsefesi, Betimleyici Sosyoloji ve Eleştirelilik. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*. 27 (114), 361-380.

Wacks, R. (2017). *Hukuk Felsefesine Kısa Bir Giriş*. İstanbul: Tekin Yayınevi.

Wittgenstein, L. (2009). *Philosophical Investigations*. (Çev. G. E. Anscombe, P. M. S. Hacker, J. Schulte). Basil/Blackwell Publishing Ltd.

Öz: H. L. A. Hart, yirminci yüzyılın önemli hukuk felsefecilerinden biridir. Hukukun ortaya çıktığı kavramsal bağı aydınlatmak üzere, dil felsefesine yönelen Hart'ın dikkat yönelttiği ana konu, dilin "açık dokulu" olduğu ve sözcüklerin (ve böylece yasayı ifade eden kuralların ve hukukî kavramların) birden çok açık anlamının olabileceği, dolayısıyla da "yarı gölgesel" durumların her zaman var olduğudur. Hart, hukukî uygulamaların temeli olan yasaların ve hukukî kavramların kendilerinin de bu "yarı gölgesel" durumdan muaf görmediği için, bu spekülâtif durumu, gündelik dil felsefesi ile aşmayı dener. Dolayısıyla çalışmamız, gündelik dil felsefesinin temel açılım noktaları da olabilecek, "dil ve doğruluk" ile "dil ve söz edimleri" konuları bağlamında Hart'ın hukuk anlayışının nasıl şekillendiğini ve bu konularla olan ilişkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: H. L. A. Hart, gündelik dil felsefesi, hukuk, doğruluk, söz edimleri.

